

AYIMXAN ESHNIYAZOVA,

O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti doktoranti

TALQIN – ILMIY-NAZARIY MUAMMO SIFATIDA

Annotatsiya: Maqolada germeneytikaning taraqqiyot tamoyili, nazariyotchilari, ilmiy-nazariy asoslari, metodologiyasi, adabiyotshunoslikdagi mohiyati, interpretatsiya istilohi, germeneytika va interpretatsiyaning farqli jihatlarini, adabiy asar talqini va tahlil masalalari tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar: germeneytika, interpretatsiya, talqin, tahlil, tafsir, adabiy asar talqini, badiiy asar talqini.

Abstract: The article examines the principles of development of hermeneutics, theorists, scientific and theoretical foundations, methodology, essence in literary studies, the term interpretation, different aspects of hermeneutics and interpretation, and issues of interpretation and analysis of a literary work.

Key words: hermeneutics, interpretation, interpretation, analysis, exegesis, interpretation of a literary work, interpretation of a work of art, hermeneutic circle.

Talqin badiiy mazmunni bilish va ijodiy o'zlashtirishning, shuningdek adabiyotni idrok etishning eng muhim va muvofiq shakli hisoblanadi. Talqin faoliyatining dialogik asoslari adabiy asarni va uning ortidagi muallifni tushunishga yo'naltirilgan bo'lib, ayni paytda subyektiv xususiyatga ega. Adabiy asarlarni to'g'ri tushunish talqin faoliyatining asosiy muammolaridan biridir. Talqin keng ma'noda o'zga tomonidan aytilgan gap yohud yozilgan asar mazmunini anglash, uni ma'lum yaxlitlikda tushunish va tushuntirish deganidir.

O'zbek tilining izohli lug'atida talqin termini quyidagicha izohlanadi: talqin – arabcha (o'qitish, o'rgatish, o'gitlash, aniq qilib tushuntirish, o'qib, bilib, o'zlashtirib olish) 1. Diniy va'z, ta'lim; 2. Mazmun, mohiyatini tushuntirish; sharh; 3. Obraz yoki musiqiy asarning o'ynovchi, ijro etuvchi tomonidan yoritilishi, ijrosi. Talqin qilmoq – tushuntirmoq, izohlamoq, talqinini bermoq [O'zbek tilining izohli lug'ati, 2022: 51]. Abu Ali Ibn Sinoning "Ash-shifo" asari tarkibidagi "Al-iborat"da talqin, ta'bir, sharhlash usullarini tadqiq etadi. Ibn Sinoning fikriga ko'ra, ilmiy talqin mantiqiy fikrlash va mulohazalarning bir ko'rinishi, unda chin va xato fikrlarning bo'lishi ongda obyektiv borliqning qanday in'ikos topishiga bog'liq [Irisov. 1992: 85].

Dunyo adabiyotshunosligida talqin istilohi ma'nosini anglatuvchi germeneytika va interpretatsiya atamalarini ishlatiladi. 1. Germeneytika – yunoncha "germeneon" atamasiga mos keladi va "tushuntiruvchi", "talqin etuvchi" ma'nosini anglatuvchi matnni talqin qilish tamoyillari haqidagi ta'limot, gumanitar fanlarning metodologik asosi; 2. Interpretatsiya lotincha so'z bo'lib, "tushuntirmoq", "talqin" ma'nolarini anglatadi. Sharq ilmida talqin istilohi bilan bir qatorda tafsir ishlatiladi. "Tafsir" so'zi lug'aviy jihatdan "tushuntirish", "talqin etish" ma'nolariga mos keladi. Tafsir – arabcha (bayon qilish, ochib berish va ravshan qilish) inson qudrati yetguncha Qur'oni Karimdagi Allohning murodini o'rganadigan ilm. Bu ilm Payg'ambar (sav)ning davrida yuzaga kelgan. Sahobalarga tafsir ilmi Payg'ambar (sav)dan meros qoldi. U kishi odamlarga Qur'onning

ma'nolarini bayon qilar, sahobalarning Qur'on oyatlari ma'nosi to'g'risidagi savollariga javob berar edi [Islom ensiklopediyasi, 2004: 227]. O'zbek tilining izohli lug'atida tafsir termini biror gap, voqea-hodisa, matn va sh.k.ga berilgan mukammal izoh, sharh, tushuntirish ta'rifi beriladi. Demak, tafsir mukammal izohni talab qiladi. Talqin esa tushuntiruvchi va tushunuvchining dunyoqarashi, tafakkur tarzi bilan bog'liq jarayon.

Germenevtikaning ilmiy-nazariy asoslari bo'yicha adabiyotshunoslikda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan. Germenevtika Sharqda "Avesto" davrida, Hindistonda "Vedalar"ning sharhi bo'lgan "Upanishadlar" shakllanishi, Xitoyda "O'n kitob" sharhlari, G'arbda qadimgi yunon shoirlarining asarlarini, keyinchalik "Injil"ni talqin qilish ta'limoti sifatida maydonga kelgan. Islom Sharqidagi "Ilmi tafsir", "Ilmi sharh"ga sharqona germenevtikaning, matnni muayyan tizim asosida talqin qilish namunasi sifatida qarash mumkin. "Talqin so'zini soha olimlari o'zlariga mos ravishda qo'llaydi. Musiqashunos ijro etiladigan kuyni, aktyor dramatik obrazlarni, teatrshunos sahnani, tarjimon fikrlarni, matematik olim formulalarni talqin etadi" [Nazarov, 2023: 265].

Germenevtikani ikki xil yo'nalish sifatida ko'rishimiz mumkin: 1) matnlarni tahlil qilish nazariyasi va amaliyoti; 2) hozirgi zamon falsafasi oqimlaridan biri bo'lib, tarixiy-falsafiy fan doirasida matnlarni nazariy asoslovchi va metodologik tushuntiruvchi soha. Jahon falsafasi qomusida germenevtika sof ilmiy nuqtayi nazardan (muqaddas so'z mazmun-mohiyati, muallif shaxsiyati, asar yaratilgan tarixiy voqelik yoki madaniy an'ana) "matn"ni tushunish va talqin etish san'ati, interpretatsiya to'g'risidagi ta'limot deya ta'riflanadi [Nazarov, 2023: 260].

Germenevtikaning jahon falsafasi, estetika va adabiyotshunosligidagi o'rni hamda ta'sir doirasi juda keng. "Germenevtika" afsonaviy Germes nomi bilan ham bog'liq, chunki germenevtikada talqin obyekti dastlab ilohiy timsollar bo'lgan. Nemis ruhoniysi va ulamosi F.Shleyermaxer (1768-1834), faylasuf V.Diltey (1833-1911), ekzistensialist-faylasuf M.Xaydegger (1889-1976) va uning shogirdi G.Gadamer germenevtikani talqin nazariyasi sifatida yuzaga chiqarishda katta xizmatlar qildi [Karimov, 2011:80]. Qadimgi yunonlar, xususan, Platon uchun germenevtika Xudolar so'zlarini sharhlash, izdoshlari uchun miflarning ilk oqilona ifodalanishi, Aristotel uchun sharhlashning turli uslublarini o'rganuvchi fan hisoblangan. "Germenevtik bilimlar evolyutsiyasiga ko'ra germenevtikaning predmetini birinchidan, yordamchi tadqiqot uslubi, ikkinchidan tushunish metodologiyasi, uchinchidan har qanday diniy, mifologik va badiiy, san'at obrazlarining idrok etilishi, to'rtinchidan M.Xaydegger tomonidan taklif qilingan borliqni o'ziga xos tushunish ontologiyasi, beshinchidan P.Riker ilgari surgan to'g'ri falsafiy mushohada yuritishni ta'minlaydigan falsafiy ta'limot ekanligi tashkil qiladi" [Allayarova, 2010: 102].

Adabiyotshunos olim A.Rasulov "Hozirgi o'zbek tanqidchiligida tahlil va talqin muammosi" tadqiqotida germenevtikani batasfil o'rganadi. Olim germenevtikaning tadqiqotchilari, ilmiy-nazariy, metodologik asosi va bugungi kungacha bo'lgan taraqqiyot tamoyillari haqida tasavvur beradi. Germenevtikani badiiy asar talqini, adabiy asar talqini va tanqidning talqini sifatida uch jihatdan o'rganadi. Germenevtika ilk bor "Iliada" va "Odiseya" asarlari talqinida foydalanilgani, XVII asrda bu termin ilk bor klassik filologiyada qo'llanilgani, tarjimon olim Fridrix Shleyermaxer tomonidan germenevtika nazariy muammo sifatida ilm olamiga olib kirilgani tadqiq qilinadi [Rasulov, 2002: 34]. F.Shleyermaxer germenevtikani tarixiy talqin metodi sifatida, xususan, tarjima san'ati prinspi holatida qo'llaydi. Olim F.Shleyermaxerning "talqinchi bilan talqin qilinayotgan asar muallifi aro individual yaqinlik, moslik bo'lsagina, haqiqiy talqin paydo bo'ladi" degan fikrini inkor qiladi, ya'ni "xato prinsp" degan mulohazani beradi. F.Shleyermaxer asarni bo'lak, qismlarga ajratib, ularni alohida-alohida talqin qilish yo'lidan bordi, ammo bu ham teskari natija berganini aytadi. XIX asrda yashagan V.Diltey F.Shleyermaxer nazariyasini davom ettirdi. Talqinchi va talqin qilinuvchi aro moslik bo'lishi nazariyasi V.Diltey tomonidan rivojlantirildi [Rasulov,

2002: 275]. Olim o'rganishlari natijasida hermenevtikani ikki asosga bo'linganini aytadi. Birinchisi muqaddas kitoblar sharhi, talqini, bunda talqinchi obyektidan yuqoriga ko'tarilishi va undan zid ma'no chiqarishni xayoliga keltirmagani; ikkinchisida bo'lsa asarni talqin qilish, unga o'z shaxsiy qarashlari va munosabatini bildirishi lozimligi. Adabiyotshunos olim A.Rasulov o'z tadqiqotida hermenevtikaning taraqqiyot omillari, tadrijiy rivoji va adabiyotshunoslik metodologiyasi sifatida ilmiy-nazariy asoslab berdi.

Adabiyotshunos olim B.Karimov "XX asr adabiyotshunosligida talqin muammosi (Qodiriyshunoslik misolida)" tadqiqotida hermenevtikani adabiyot va san'at sohasiga tatbiq qilgan. B.Karimov hermenevtikani quyidagicha izohlaydi: "Hermenevtika ta'limotida "talqin" so'zi istilohiy mazmunda keladi. Hermenevtikaning o'zi esa, g'arbda matn talqini nazariyasi va amaliyoti hamda zamonaviy falsafadagi oqimlardan biri ma'nosida izohlanadi". Shu bilan birga olim hermenevtikani dunyo adabiyotshunosligida adabiy talqin ta'limoti, talqin nazariyasi sifatida adabiy tanqidchilik va adabiyotshunoslik uchun metodologik asos qilib olishga urinishlar kuchli" ekanligini ta'kidlaydi va hermenevtikaning adabiyotshunoslik sohasida xususiylashganda o'zining falsafiy-nazariy imkoniyatlari kengligini namoyon qiladi degan xulosani beradi. Shu bilan birga bu ta'limot doirasida shakllanish jarayoni kechayotganini nazardan qochirmaslikni e'tirof etadi [Karimov, 2011: 79]. Bundan tashqari adabiyotshunoslikdagi ahamiyatini alohida ta'kidlab ko'rsatadi: "Hermenevtika asosida ish ko'rilganda, matn mohiyati soxtalashtirilib, qandaydir o'tkinchi mafkuraviy manfaatlarga qurbon qilinmaydi. Badiiy asarni har kim o'zicha, o'z dunyoqarashiga mos, bilimi va hayotiy tajribasi darajasida tushunadi, his etadi. Asarda yo'q narsa izlanmaydi, bor narsa berkitilmaydi" [Karimov, 2014: 8].

Adabiyotshunos olim Q.Yo'ldosh hermenevtikaning umumiy va maxsus singari ikki turini ajratib, umumiy hermenevtika "Injil"ning butun matnini izohlash qoidalarini o'rganish bilan shug'ullanishi, u tarixiy-madaniy, sintaktik va ilohiy sharhlarni o'z ichiga olishi, maxsus hermenevtika esa rivoyat, majoz, timsol singari konkret janrlarni sharhlashda qo'llaniladigan qoidalarni o'rganishini tadqiq qiladi [Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh, 2016: 338].

Hermenevtikada asarning ko'p ma'noliligi muhim. Bunday asarni turlicha tushunish va tushuntirish imkoni bo'ladi. Bunday asar, ehtimol bir-biriga o'xshamaydigan talqin tiplarini maydonga keltiradi. Ko'p ma'noli badiiy asardan muallif pozitsiyasini topish qiyin bo'ladi. R.Bart ta'biri bilan aytganda "muallif o'lgan" sanaladi. X.G.Gadamer fikricha, muayyan matnni to'liq tushunish hech qachon oxiriga yetmaydi. Bundan tashqari, matnning barcha potensial ma'nolarini to'liq ro'yobga chiqarish adabiyot uchun halokatlidir, chunki bu jarayonning natijasi asarning to'liq tugallanishi bo'ladi [Borev, 1985: 213].

Hermenevtika rivojida Shleyermaxerning yana bir yangiligi "yaxshiroq tushunish" [Shleyermaxer, 2004: 13] tamoyilidir. Bu tamoyilga ko'ra, tadqiqotchi matnni o'z ijodiy yondashuvi bilan muallifdan ham ko'ra chuqurroq va kengroq tushunishi mumkin. Mazkur tamoyil tadqiqotchidan faqat matnda ifodalangan voqealar mazmunini emas, balki muallif hayoti, yashagan davri kabilarini bilishi lozimligini talab qiladi. Zotan ijodkor o'z davrining mahsuli. Yozuvchi asarlarini o'z davri nuqtayi nazaridan o'tkazib tasvirlaydi, baho beradi. Talqinchi bo'lsa mazmunni izohlashga oqilona, ongli yondashadi va natijada muallif nazarda tutmagan narsa-hodisalarning yangi ma'nolarini kashf etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada talqinchi muallifdan yaxshiroq tushunishi mumkin. Badiiy asarni talqin qilish, uning madaniy mazmunini belgi-o'lik shakllardan madaniyatning real qonuniyatlar hamda funksional shakllariga o'tkazishdir. Ana shu pirovard maqsad va madaniy vazifani anglamasdan va aniqlamasdan turib, talqin ma'no va ahamiyatga ega bo'lmaydi. Diltey qadriyat va hermenevtikani o'zaro bog'ladi, hermenevtikani qadriyatni anglash nazariyasi sifatida ko'rib chiqdi.

Germenevtika yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarini o'rganish natijasida germenevtika matn talqini nazariyasi va ma'noni tushunish haqidagi ta'limot, adabiyotshunoslik metodologiyasi xulosasini beradi. Germenevtika tushunish va tushuntirishga asoslangan keng qamrovli soha. Interpretatsiya germenevtik konsepsiyalar negizida taraqqiy etgan faoliyat, jarayon, yondashuv tarzi. Interpretatsiya qabul qiluvchining badiiy matn tarixiy, ijtimoiy va shaxsiy tajribasidan kelib chiqib talqin qilishi, ya'ni talqinni talqin qilishidir. Bunda talqinchining dunyoqarashi va taffakkur tarzi birlamchi asosga ega.

Interpretatsiya istilohi "talqin qilish, tushuntirish" ma'nolarini anglatuvchi, badiiy asarni talqin qilish, uning g'oyasi, ma'nosini idrok qilish, badiiy konsepsiyasini anglash, tushunishga, asar mazmunini qayta yaratishga qaratilgan faoliyat, badiiy matn o'rganish hamda izohlashda qo'llanib kelingan yondashuv tarzi sanaladi. Shu bilan birga "interpretatsiya biror narsa, voqea-hodisaning ma'nosini, tub mohiyatini ochib berish, tushuntirish, bilishga qaratilgan jarayon" [Nazarov, 2023: 502].

Interpretatsiya dastlab matematikada ishlatilgan, matematik tushuncha. Matematik belgilar va tushunchalarni fan tiliga o'girishdagi mantiqiy jarayonda qo'llanilgan. U tadqiq qilinayotgan obyektlar tizimi haqida mantiqiy fikrlashni, talqin etishni anglatgan. "Keng ma'noda interpretatsiya o'zga tomonidan aytilgan gap, yozilgan asar (ilmiy, falsafiy, diniy, badiiy va h.) mazmunini bir butun sifatida tushunish va tushuntirib berish ma'nosini bildiradi. Badiiy interpretatsiya turli ko'rinishlarda, jumladan, badiiy mazmunni, ya'ni asardagi "obrazlar tili"ni mantiqiy tushunchalar tiliga (tanqid, adabiyotshunoslik), lirik-publitsistik (essechilik) yoki boshqa bir "badiiy til" tizimiga (rassomlik, kino, teatr va b.) o'girish orqali amalga oshadi. Interpretatsiya adabiyotshunos faoliyatida yetakchi o'rin tutadigan birlamchi amal, chunki adabiy asar haqida fikr bildirish va baholash uchun, avvalo, uni bir butun sifatida tushunish talab qilinadi" [Quronov, 2010: 118].

Dastlabki davrlarda bu atama adabiy asarning birlamchi ma'nosi, g'oyasi va konsepsiyasini anglab, tushuntirish hamda uni biror bir shaklda qayta yaratib berishga qaratilgan ilmiy faoliyatni anglatgan. Bugungi kunda u ko'proq badiiy asar mohiyatini turli yo'sinda talqin qilish, izohlash usuli ma'nosida qo'llaniladi. Yanada mufassal aytganda talqin badiiy asardagi "obrazlar tili"ni "mantiqiy tushunchalar" tiliga o'girmoq degani. Badiiy asar talqini tahlilga asoslanadi. Tahlilga tayangan talqin ilmiy sanaladi.

"Hozirda badiiy matn interpretatsiya qilish, ya'ni qayta yaratish asosan uch yo'l bilan amalga oshadi. Birinchi yo'l badiiy asarni ilmiy tadqiq etish – mantiqiy-tushunchaviy interpretatsiya; ikkinchi yo'l liro-publitsistik interpretatsiya; badiiy interpretatsiya. Badiiy asar mohiyati ilmiy yo'sinda adabiyotshunoslik yoki sinchilik nuqtayi nazardan tadqiq etilsa, mantiqiy-tushunchaviy interpretatsiya yuzaga keladi" [Qozoqboy Yo'ldosh, 2016:323-324]. Interpretatsiya qabul qiluvchi tomon talqini hisoblanadi. Ya'ni "interpretatsiya muallif "birlamchi" fikrining o'zlashtirilgan "yangi" talqini sifatida yuzaga chiqadi. Bu yangi talqin ilm oluvchi shaxsning (interpretator) xususiyatini ifoda etadi. Ammo bu talqin, ma'no mutlaq subyektiv emas. Chunki interpretator yangi talqinni, ma'noni har doim davr ehtiyojlari va an'analaridan kelib chiqib yaratadi [Alimatova, 2000:41].

Adabiyotshunos olim D.Quronov interpretatsiyaning tushunish va tushuntirish orasidagi "oralik" o'rinni egallashini hamda konkret asar talqinlari nechog'lik turfa bo'lmasin, ularning chegaralarini belgilab beruvchi muayyan asos, yadro – javhar mavjudligi, barcha talqinlar shuning atrofida voqelanishi va bu javhar esa badiiy asarning o'zi, moddiylashgan badiiy matn ekanini e'tirof etadi. [Quronov, 2018:459]. Tushunish bir tomondan matn mohiyatini, ikkinchi tomondan talqin etuvchining ma'naviy dunyosi va bilimini ko'rsatadi. Tushunish ikki qirralidir. M.M.Baxtin iborasi bilan aytganda "dialogichno", unda ikkita ong, ikki subyekt ishtirok etadi. Tushuntirishda

esa bir ong, bir subyekt o'zini namoyon qiladi. "Tushunish", "tushuntirish", "tushunishdan oldingi holat" bir-biri bilan o'zaro bog'liq istilohlar. Adabiyotshunoslik ilmi doirasida talqin atamasi "badiiy talqin" tushunchasi ma'nosida ham, "adabiy asar talqini" ma'nosida ham birdek qo'llanavradi. Bu ikki tushuncha bir-biridan farqlanadi: ularning birinchisida ijod jarayoni bilan, ikkinchisi adabiy asarni o'qish (uqush) jarayoni bilan bog'liq. Adabiyotshunos ham talqinni o'quvchi sifatida boshlaydi, ya'ni u ham talqinni talqin qiladi – obrazlar vositasida aks ettirilgan voqelikni tasavvurida qayta yaratadi. Biroq uning talqini shu amalning o'zi bilan cheklanmaydi, u tadqiq ham etadi" [Quronov, 2019: 28].

Adabiyotshunos A.Rasulov talqin va tahlilning farqini sodda tushuntirib beradi: "Tahlilda mu-naqqid asarning yutuq va kamchiliklarini ko'rsatish maqsadida uni boshqa asarlarga qiyoslaydi, "yaxshi" va "yomon" tomonlarini ko'rsatadi. Asar orqali yozuvchi nima demoqchiligini yoritadi. Talqinda esa talqinchi asarning ich-ichiga kirib boraveradi. Asarning ildiz-ildizidan yozuvchi qanday maqsadlarni oldiga qo'yganini yoritadi. Yozuvchining qarashlari, intilishlari yuzaga chiqadi. Olimning fikricha "Aristotel yaratgan katarsis ta'limotining eng yorqin talqinlaridan biri Cho'lponning "Adabiyot nadur" maqolasidir" [Rasulov, 2006: 11]. Adabiyotshunoslikdagi tahlil badiiy asarni tadqiqotchi sifatida o'qish va uqish demakdir. Q.Yo'ldosh badiiy tahlilning mohiyatini terminning kelib chiqishi va unga yuklatilgan ma'noning mohiyatga mosligini asoslab beradi, ya'ni "tahlil – arabcha "yechmoq", "tortmoq", "burab olmoq", "ozod qilmoq" ma'nosidagi "halala" fe'l o'zagidan yasalgan va atama sifatida "eritib yuborish", "murakkab butunni soddaroq qismlarga ajratish" mazmunida qo'llaniladi. Olim tahlil istilohini original talqin qiladi. Jumladan, "tahlil" so'ziga "halollash" ma'nosi ham yuklatilgan. Badiiy matnning ma'nosi va jozibasining halolab berilishi, o'qirmanga begona bo'lgan matnni ilmiy mantiq kuchi bilan eritib uning shuuriga joylashga qaratilgan faoliyat ko'zda tutiladi" [Qozoqboy Yo'ldosh, 2016: 71].

"... yozuvda muhrlangan onidan fikr egasidan ayro mustaqil hayotini boshlaydi – ming-minglab onglarda qayta-qaytadan jonlanib, har birida o'ziga xos tarzda jilolanaveradi. Haqiqatan ham, Suqrot aytmoqchi, unga endi hatto egasi (muallif)ning ham zarracha biyligi yo'q, ya'ni muallifning talqini ham imkondagi talqinlarning biri, xolos" [Quronov, 2016: 103] Badiiy yaratq so'zda moddiylashgandan keyin yaratuvchining ixtiyoridan chiqadi. Interpretatsiyada ijodkor – badiiy asar – tadqiqotchi kitobxon uchligi yuzaga keladi. Bu jarayonda asosiy javhar – badiiy matn. Tadqiqotchi kitobxon ijodkor qalb fotografiyasi bo'lgan badiiy asarni tushunadi va tushuntirib beradi. Bunda badiiy yaratq ortidagi subyekt ham tadqiqot manbayi hisoblanadi.

"Badiiy asarni talqin etishda muhim bir qoida bor: talqinchi asarning ich-ichiga kirib borishi, uning botinida turib mulohaza yuritishi lozim. Buni asarni sinchiklab tekshirish yohud mikroanaliz qilish deyilar. Sinchiklab tahlil etilganda asar poetikasi, ichki hujayralari, so'zlarning "qalb urishi", "joni" anglashiladi" [Quronov, 2016: 103]. Agar tadqiqotchi matn tahlili bilan shug'ullansa, u "ideal o'quvchi" tushunchasini, ya'ni matnning potensial ma'nosini to'liq anglash qobiliyatiga ega bo'lgan subyektni boshqaradi. Zamondosh o'quvchidan farqli o'laroq, bu tushuncha voqelik bilan bog'liq bo'lmagan sof nazariy tushunchadir. Biroq "ideal o'quvchi" tushunchasida asar "hayoti" uchun xavf yashiringan. Ideal o'quvchi (agar u chindan ham ideal bo'lsa) muallif bilan mutlaqo bir xil kodga ega bo'lishi kerak, agar bu mumkin bo'lsa, muloqot... ortiqcha bo'lib qoladi, chunki muloqot faqat biror narsa bir vaqtning o'zida jo'natuvchi va qabul qiluvchi tomonidan bo'linmagan taqdirdagina yuz beradi. Bundan tashqari, matnning barcha potensial ma'nolarini to'liq amalga oshirish adabiyot uchun zararlidir, chunki bu jarayon natijasida asar o'zining butun mohiyatini yo'qotadi va to'liq tugallanib qoladi.

Biz muallifning fikrini unga qanchalik yaqin bo'lsak, shunchalik tushunamiz; fikrda esa muallifning ma'naviy dunyosi aks etadi, biroq nafaqat bu ma'naviy dunyo, balki unda aks etgan voqelik

ham to'liq ifodalanmaydi. Muallif matnda o'zini to'liq namoyon eta olmaydi. Bo'shliq qoladi. Bundan tashqari, muallifning ma'naviy dunyosi hajmi eng katta muallif matnidan ham kengroqdir.

Интерпретация о'quvchi (birlamchi), ilmiy va ijodiy-obrazli turlarga bo'linadi. Birlamchi talqin o'quvchi badiiy asarni o'qiganda oladigan umumiy taassurot va tushunchaga asoslanadi; u har doim ham o'quvchi ongida mantiqiy tuzilmalarda shakllanmaydi, ko'pincha kechinma, kayfiyat, his-tuyg'u tarzida qoladi. Adabiyotshunos o'z o'quvchilik taassurotlaridan (birlamchi talqindan) kelib chiqib, ularni aniq shakllantiradi va keyin tahlil orqali tekshiradi. Natijada, obyektiv haqiqat maqomiga da'vo qiladigan va shu sababli faktik, mantiqiy va hissiy asoslanishni talab etadigan ilmiy talqin paydo bo'ladi. Biror badiiy mazmunni o'zlashtirib, qayta yaratish talqinchining ijodkor subyekti bilan g'oyibona "ruhiy muloqoti" orqali amalga oshadi. Bunda talqinchining instuitsiyasi, ya'ni muallif ruhiyati va fikrini g'ayrushuriy tarzda tuyishi hal qiluvchi o'rin tutadi. "Badiiy asar – xoh u lirik, xoh nasr, xoh drama bo'lsin – yozuvchining ijod mahsuli. Farzand ota-onaga o'xshamasligi mumkin emas. Badiiy asar talqin, tahlil qilinganda, tabiiyki, yozuvchining ruhiy holati, kayfiyati hisobga olinadi". [Rasulov, 2006: 26].

Badiiy asar o'quvchi, tomoshabin yoki tinglovchi bilan o'zaro ta'sirga kirishadi va bu o'zaro ta'sirda yangi ontologik maqom – badiiy talqin obyekti maqomini oladi. Interpretatsiya yozuvchi ijodkor bilan bog'liq hodisa bo'lib, unda asarda aks ettirilgan voqelik, yangi tarixiy davr realliklari, muallif va uning shaxsiyati, matn yaratishning ijodiy jarayoni, asarni yaratgan davr madaniyati, oldingi va keyingi badiiy hamda umummadaniy an'analar bilan aloqalarining ma'nosi va qiymati namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Allayarova S. *Falsafiy germeneytikaning metodologik jihatlari. Falsafa fan.b.fals.dok. ...diss.* – T.: 2010.
2. Alimatova N. *Talqin ilmiy bilish uslubi sifatida. Falsafa fan. nomz. ...diss.* 2000.
3. Боров Ю.Б. Теории, школы, концепции. – М.: Наука, 1985.
4. Боров, Ю.Б. Эстетика: Учебник. — М.: "Высшая школа", 2002.
5. Есин А.Б. Принципы и приемы анализа литературного произведения: Учебное пособие. – 3-е изд. – М.: Флинта, Наука, 2000.
6. Эштейн М. Краткая литературная энциклопедия. – М.: 1978.
7. Гадамер Х.Г. Истина и метод. Основы философской герменевтики – М.: Прогресс, 1988.
8. Irisov A. *Hakim Ibn Sino.* – T.: O'zbekiston, 1992.
9. *Islom ensiklopediyasi.* – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2004.
10. Karimov B. *Adabiyotshunoslik metodologiyasi.* – T.: Muharrir, 2011.
11. Karimov B. *Abdulla Qodiriy va germeneytik tafakkur.* – T.: "Akademnashr", 2014.
12. *Литературный энциклопедический словарь.* – М.: "Советская энциклопедия", 1987.
13. Nazarov Q. *Jahon falsafasi qomusi. Birinchi jild.* – T.: Ma'naviyat, 2023.
14. Nazarov Q. *Jahon falsafasi qomusi. Ikkinchi jild.* – T.: Ma'naviyat, 2023.
15. *Поэтика: слов, актуальных терминов и понятий / [гл. науч. ред. Н.Д. Тамарченко].* — М.: Издательство Кулагиной; Intrada, 2008.
16. *Qozoqboy Yo'ldosh, Muhayyo Yo'ldosh. Badiiy tahlil asoslari.* – T.: Kamalak, 2016.
17. Quronov D. *Talqin imkonlari.* – T.: Taron zamin ziyo, 2015.
18. Куронов Д. *Адабиёт назарияси асослари. Akademnashr,* 2018.
19. Quronov D. *Adabiyot va b. haqida.* – T.: "Akademnashr", 2019.

-
20. Quronov D. *Adabiy o'ylar*. – T.: Turon zamin ziyo, 2016.
21. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. *Adabiyotshunoslik lug'ati*. – T.: Akadem-nashr, 2010.
22. Rasulov A. *Hozirgi o'zbek tanqidchiligida tahlil va talqin muammosi. Filol. fan. doktori. diss...* – T.: 2002.
23. Rasulov A. *Tanqid, talqin, baholash*. – T.: Ma'naviyat, 2006.
24. Rasulov A. *Ilmi g'aribani qo'msab...* – T.: Ma'naviyat, 1998.
25. Rasulov A. *Badiiylik – bezavol yangilik*. – T.: Sharq, 2007.
26. Рикер П. *Герменевтика и метод социальных наук // От текста к действию. Очерки по герменевтике-II*. – М.: Наука, 1990.
27. *O'zbek tilining izohli lig'ati. Beshinchi jild. G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi*, 2022.
28. Шлейермахер Ф. *Герменевтика*. – СПб.: Европейский дом, 2004.

